ДЕЈСТВА НА СУСЕДНИМ ФРОНТОВИМА

Крајем 1944. на Драви и Дрини и у североисточној Босни водиле су се, такође, врло оштре борбе с непријатељем који је на сваки начин покушавао да задржи у својим рукама десну обалу Драве, као и долину реке Дрине и Босне, а посебно упориште у Зворнику, Бијељини, Зеници, Добоју и Брчком.

Држањем фронта на реци Драви, Немци су спречавали продор југословенских и совјетских снага у позадину сремског фронта и ка Загребу, док је држање јаких упоришта у долини Дрињаче, Дрине и Босне омогућавало извлачење јаких снага немачке Групе армија „Е" преко Саве у Срем и даље, преко Драве, ка Мађарској. Због тога је у директиви немачке Команде Југоистока од 7. децембра 1944. за вођење рата северно од Драве, између осталог, писало:

„Најпречи задатак Команде Југоистока јесте да, у вези с борбама северно од Драве, свој дубоки бок на Драви заштити што јачим снагама и спречи непријатељу продор на територију Славоније."

Међутим, већ до почетка децембарске офанзиве јединице 6. и 10. корпуса НОВЈ ослободиле су велику територију у Подравини и Славонији: од Вировитице на исток до Мославине и на северозапад скоро до саме Копривнице, док се према југу ослобођена територија протезала све до главне железничке магистрале Загреб — Београд. Унутар тог простора налазили су се ослобођени градови Славонска Пожега. Пакрац и Дарувар, као и више других места у Дарувар-ској и Пожешкој котлини. Крајем 1944. на подручју Славоније функционисао је 1 обласни, 5 окружних, 17 среских, 5 градских, 80 општинских и преко 700 сеоских народноослободилачких одбора.

БОРБЕ ЗА ВИРОВИТИЧКИ МОСТОБРАН

Та велика ослобођена територија у Подравини и Славонији пружала је реалне могућности да се искористи као мостобран на који су се могле пребацити знатно јаче снаге, које би, поред осталог, могле угрозити позадину непријатељских снага на сремском фронту. На тај начин би се омогућило јединицама 1. пролетерског корпуса и совјетског 68. корпуса да у децембарској офанзиви продру у правцу Вуковара, Винковаца и Брчког.

Јединице 3. украјинског фронта Црвене армије, у свом надирању кроз јужну Мађарску, достигле су почетком децембра линију Блатно језеро — Нађатад — Барч. Пошто су заузеле Барч 6. децембра 1944. и ослободиле леву обалу Драве до тога места, створени су услови за повезивање совјетских снага с јединицама 6. и 10. корпуса у Подравини.

На основу споразума између Врховног штаба НОВ и ПОЈ и Команде 3. украјинског фронта о обезбеђењу левог крила фронта и даљим заједничким дејствима совјетских и југословенскихснага, 8. децембра 1944. пребачен је један пук совјетске 233. стрељачке дивизије на десну обалу Драве. Пук је том

Борци 6. ударног корпуса на заплењеном немачком тенку у ослобођеном Дарувару (из албума генерала Вељка Ковачевића)

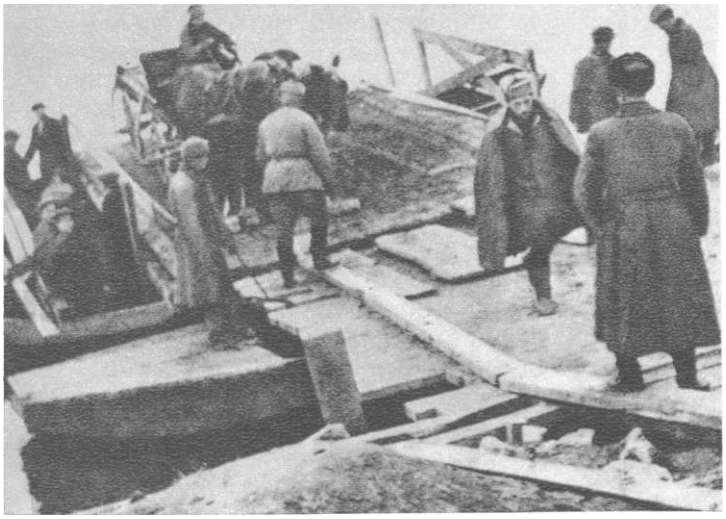

Црвеноармејци прелазе Драву код Барча скелама

Најбољи митраљесци 12. славонске бригаде 12. дивизије НОВЈ

приликом ушао у Вировитицу и распоредио се на простору Вировитица — Питомача.

Истога дана, 8. децембра, Главни штаб НОВ и ПО Војводине наредио је Штабу 16. дивизије да приступи пребацивању својих јединица преко Драве у Подравину с почетним задатком да заузме непријатељско упориште у селу Мославини, а затим да, преко Доњег Михољца, продужи надирање на исток дуж десне обале Драве.

Немци су предухитрени пребацивањем јединица Црвене армије и 16. дивизије преко Драве. Тако је створен дубоки џеп у позадини непријатеља, чега су се немачке команде нарочито бојале. Наиме, у то време јединице 6. корпуса оперисале су на простору између Осијека, Ђакова и Винковаца држећи чврсто у блокади Нашице и Ђаково. Између јединица 6. корпуса и 1. пролетерског корпуса налазио се само уски коридор ширине око 30 км који су Немци упорно бранили.

Прве јединице 16. дивизије пребациле су се преко Драве на одсеку Залата — Чађавица, док је 51. дивизији наређено да форсира Драву у рејону Осијека.

Немачким командама је сада било јасно да би спајањем 1. пролетерског и 6. корпуса и јачањем вировитичког мостобрана цела Славонија била угрожена, а пут према Загребу отворен, те су бацили у борбу све своје расположиве снаге како би се то спречило, а што би омогућило извлачење крупних снага групе армија „Е" из југозападне Србије и северозападног дела Црне Горе.

Немци су, с друге стране, врло будно пратили ове покрете јединица НОВЈ, процењујући њихове намере. Тако је у извештају Команде Југоистока од 10. децембра 1944. било написано:

„Повећање активности банди на територији Срема и Славоније, за које се претпостављало у процени ситуације од 8. децембра 1944, сада је недвосмислено потврђено покретима Титових снага које су тако откривене. После тога оцртава се слика да Титов 6. корпус са 40. дивизијом напредује у рејон Винковаца, док се 12. дивизија пребацила на одсек Осијек — Доњи Михољац јужно од Драве, а да је сада 10. корпус отпочео покрет у рејон Вировитице. Садејство Титових снага с руским здруженим јединицама северно од Драве недвосмислено се, између осталог, доказује и прислушкивањем радиостаница руских ваздухопловних официра за везу."

Команда Југоистока се нашла у недоумици. Њој тада уопште није била позната намера југословенских и совјетских јединица. Наиме, у Команди Југоистока су постојале две варијанте у процени ситуације. Према једној варијанти, циљ искрцавања југословенских и совјетских снага на десну обалу Драве био је удар према сремском фронту (што је било тачно), а према другој варијанти — Немци су сматрали да је циљ форсирање Драве од стране југословенских и совјетских јединица наношење удара на правцу Сисак — Загреб. Ова друга процена је дошла отуда што су Немци били опседнути мишљењем „да Тито жели да освоји Хрватску".

Истовремено са искрцавањем 16. дивизије на десној обали Драве, сличну операцију је предузела и

Дувачки оркестар Рома из околине Београда у једној од јединица Главног штаба НОВ и ПО Војводине, у Мађарској децембра 1944 (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

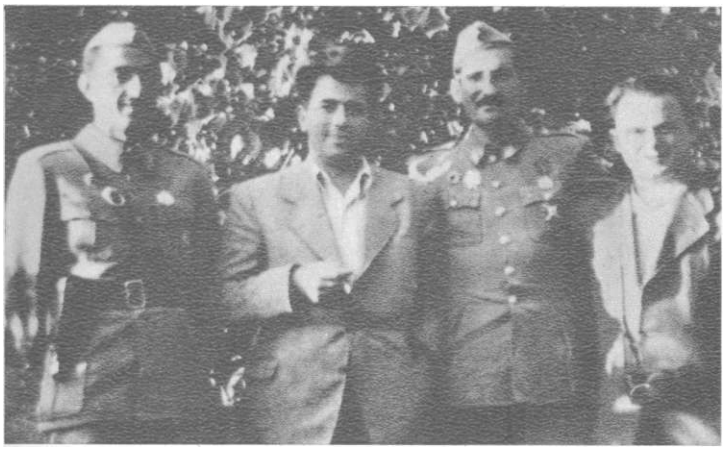

Мајор Милош Павковић, новоодређени политички комесар 16. дивизије, Јован Веселинов Жарко, секретар ПК КПЈ за Војводину, пуковник Марко Перичин Камењар, командант 16. дивизије (из албума Пашка Ромца, члана Савета федерације СФРЈ)

Командант 12. ударне дивизије Милан Станивуковић (лево), народни херој

51. дивизија 9/10. децембра у рејону Осијека, 7. и 8. бригадом. Међутим, док је 16. дивизија делом јединица несметано прешла Драву и отпочела оштре борбе у ширем рејону Мославине, јединице 51. дивизије у томе нису успеле. И поред два врло драматична покушаја, 7. и 8. бригада нису успеле да се одрже на десној обали Драве.

Даљи покушаји форсирања Драве након тога су обустављени, па је 51. дивизија добила задатак да запоседне леву обалу реке од југословенско-мађарске границе до њеног ушћа у Дунав.

У међувремену, 16. дивизија је пребацила главнину својих снага преко Драве настављајући оштре борбе за овладавање Мославином и Виљевом. Међутим, сви покушаји јединица 16. дивизије да овладају тим упориштима остали су без успеха, па је од 14. до 22. децембра настало релативно затишје.

Потом су Немци 23. децембра 1944. предузели јачи напад полицијским јединицама и 15. усташким батаљоном на Осјечку бригаду 12. дивизије у правцу Левањске Вароши. У борбама које су трајале пет дана долазило је до врло оштрих сукоба али непријатељ није постигао значајнији успех. Последњег дана борби, 27. децембра, погинуо је и командант 12. дивизије Милан Станивуковић, који је касније посмртно проглашен за народног хероја Југославије.

Истовремено су Немци у рејону Копривнице привукли новоформирани Гренадирски пук „Енгелбрехт", делове 1. козачке коњичке дивизије (командант генерал-лајтнант Хелмут фон Панвиц), Поглавников тјелесни здруг и усташки 20. јуришни пук, па су у времену од 20. до 28. децембра извршили напад на правцу Копривница —- Вировитица и том приликом овладали селима Клоштаром и Питомачом.

Нарочито су биле жестоке борбе за Клоштар, који је бранила 32. загорска дивизија 10. корпуса. Немци су то место заузели у првом налету 20. децембра и том приликом је погинуло 106, рањено 83, а нестало 12 припадника дивизије. Међу погинулима налазио се и Стеван Дошен, командант 2. бригаде „Матија Губец", док су рањени Иван Вулић, командант 1. бригаде „Браћа Радић" и сва три команданта батаљона (командант 1. батаљона Мирко Тотовић, након два дана подлегао је ранама у вировитичкој болници), као и Стјепан Лачан, политички комесар 3. бригаде „Павлека Миховил Мишкина" с два политичка комесара батаљона: комесаром 1. батаљона Јованом Хасаном и комесаром 2. батаљона Мирком Узуром.

Тако су се одвијала дејства на дравском фронту с циљем да се јединицама НОВЈ и Црвене армије, као и бугарским јединицама (за краће време), олакша пробој последњих непријатељских одбрамбених положаја у Срему.

Међутим, сви ти напади, укључујући и успостављање вировитичког мостобрана, нису се изводили с пуном силином и једновремено с дејствима јединица НОВЈ на сремском фронту, тако да борбе на вировитичком мостобрану нису могле да привуку немачке снаге са сремског фронта и да на тај начин омогуће продирање југословенских и совјетских снага из Срема у правцу Вуковара, Винковаца и Брчког. Због тога су Немци и успевали да отклоне опасност по стабилност сремског фронта.

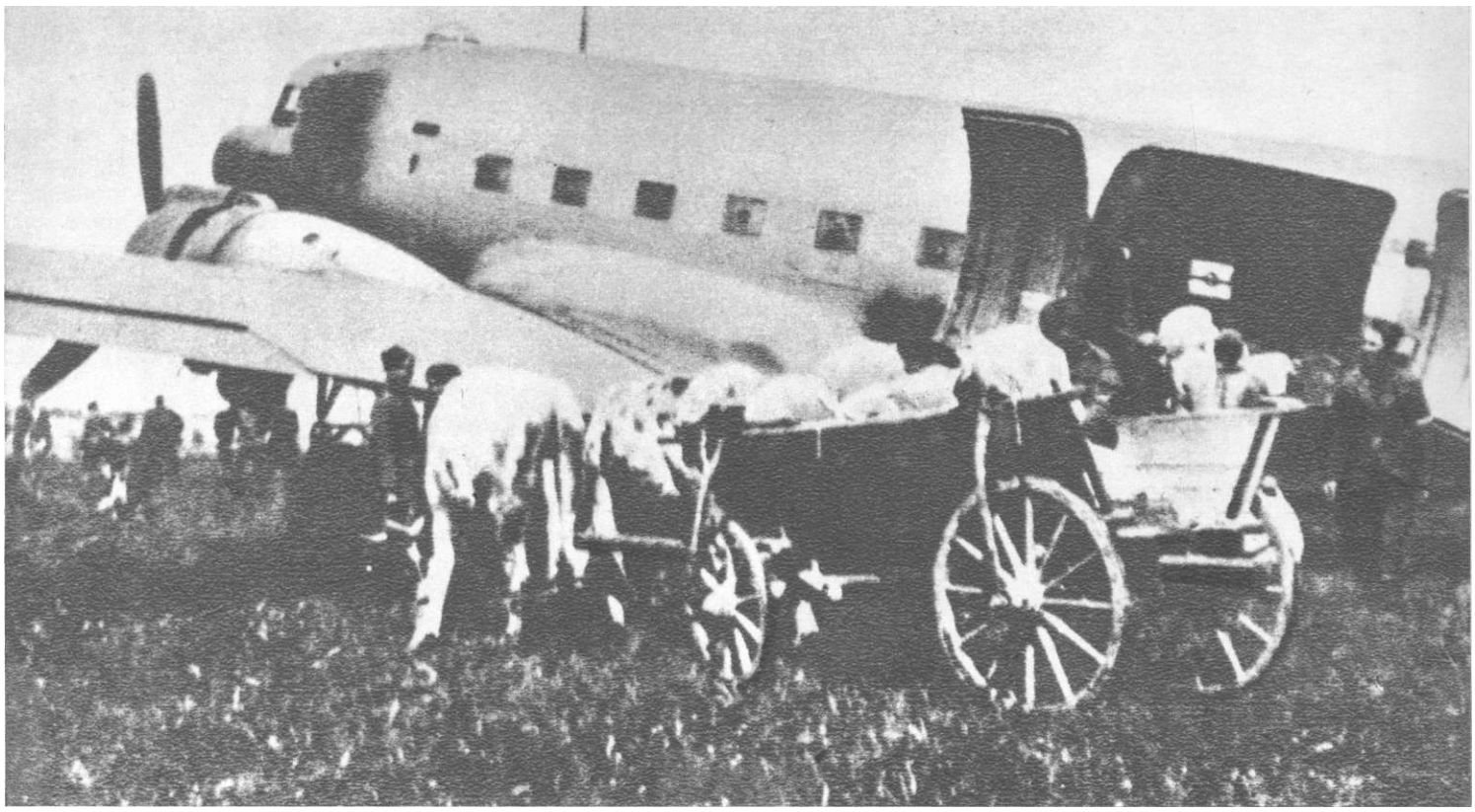

Пребацивање рањеника авионима из рејона Дарувара за Београд (из албума генерала Вељка Ковачевића)

Командант 10. ударног корпуса генерал-мајор Владо Матетић на једној смотри загорских јединица (из албума генерала Владе Матетића)

Три омладинца из Омладинске чете 12. славонске бригаде

Јединице Главног штаба НОВ и ПО Војводине, 6. и 10. корпуса биле су развучене на широком фронту, па снаге које су нападале у правцу сремског фронта нису могле озбиљније да угрозе непријатеља и поремете његове планове. С друге стране, јединице 6. и 10. корпуса, поред офанзивних задатака, морале су да штите и велику слободну територију од изненадних и других акција непријатеља. Ипак, без обзира на све те околности, Немци су увиђали опасност која им је претила са вировитичког мостобрана и слободне територије у њиховој позадини, па су постепено привлачили нове снаге да би у одлучујућем моменту, када им се за то укаже прилика, приступили ликвидацији вировитичког мостобрана.

ДЕЈСТВА У ДОЛИНИ РЕКЕ ДРИНЕ КРАЈЕМ 1944. ГОДИНЕ

У североисточној Босни и у долини реке Дрине, ситуација у другој половини новембра и у децембру 1944. била је нешто другачија него на дравском и сремском фронту.

За један релативно дужи период на том простору није било оштријих борби. Немци су крајем октобра 1944, после пораза 1. брдске и делова 117. ловачке дивизије код Београда, пребацили остатке ове две дивизије у долину Дрине, где су запоселе упоришта од Зворника до Бијељине. На том су се простору ове дивизије скоро до краја новембра попуњавале људством и наоружањем, после тешких губитака у београдској операцији.

Трећа немачка дивизија у источној Босни — 13. СС дивизија „Ханџар[a] — после више пораза у сукобима с јединицама 3. корпуса НОВЈ, налазила се у потпуном расулу. Део њених јединица морао је да буде, стога, извучен из североисточне Босне и упућен према Драви (на батински мостобран), док је други део упућен према Загребу, а оно што је остало разбежало се или је било заробљено. Дивизија је престала да постоји.

Међутим, 3. корпус (командант пуковник Перо Косорић, политички комесар пуковник Дане Олбина својом 27. и 38. дивизијом држао је под контролом велико оперативно подручје — целу источну Босну са ослобођеним економским и политичким центром Тузлом, па није имао довољно снага да се оријентише и према долини Дрине, где се, у то време, на десној обали налазила као обезбеђење само 28. дивизија.

Крајем новембра и почетком децембра 1944. распламсала су се дејства и на Дрини, од Зворника до њеног ушћа. Немци су у томе били доведени у ситуацију да с тога простора хитно извлаче 1. брдску и 117. ловачку дивизију, због стања у Мађарској и дубоког продора совјетских и југословенских јединица северно од Драве после битке за батински мостобран, чиме је био угрожен десни бок немачке Групе армија „Југ" у јужној Мађарској.

Због такве ситуације Немци су били приморани да ослабе фронт на Дрини остављајући само мање снаге у упоришћима у Зворнику и Бијељини, што је пружило повољне услове за дејства 28. дивизије (командант потпуковник Радојица Ненезић, политички комесар потпуковник Блажо Мраковић) на томе сектору и нешто касније, почетком децембра, новоформиране Јужне оперативне групе дивизија НОВЈ.

Командант и политички комесар 28. ударне дивизије потпуковник Радојица Ненезић и Ђуро Кладарин (у средини) с командантима бригада и члановима штаба

Командант Јужне оперативне групе дивизија генерал-лајтнант Коча Поповић (из ратне штампе)

Уочавајући тај моменат на дринском фронту, Врховни штаб НОВ и ПОЈ наредио је главном штабу НОВ и ПО Србије да усмери дејства своје 28. дивизије према Бијељини и Брчком, у садејству 3. корпусом, и да се на тај начин олакшају дејства јединица НОВЈ и Црвене армије у децембарској офанзиви на сремском фронту.

Немци су због тога предузели хитне мере како би се поново успоставио фронт на Дрини, знајући да се држањем дринског фронта у својим рукама обезбеђује пре свега стабилност сремског и дравског фронта, као и извлачења главнине снага Групе армија „Е" преко Дрине у источну Босну и даље, по потреби, у Срем, према Драви или у Мађарску. Због тога су већ крајем новембра 1944. упућене у долину Дрине немачке 11. ваздухопловна пољска (командант генерал-мајор Герхард Хенке) и 7. СС дивизија „Принц Еуген" (командант СС-бригадефирер Ото Кум).

Врховни штаб је тада уочио да се без јаких снага на овом сектору неће моћи успешно супротставити тада бројно јачем непријатељу, па је 3. децембра 1944. наредио Главном штабу НОВ и ПО Србије да од својих и придатих јединица формира Јужну оперативну групу дивизија (командант генерал-лајтнант Коча Поповић, политички комесар Блажо Ломпар) и да је упути за дејства у долини Дрине и североисточној Босни.

Штаб групе је формиран 7. децембра 1944. у Ваљеву. У састав групе ушли су 14. корпус (23, 25, и 45. дивизија) под командом пуковника Радивоја Јовановића, команданта, и пуковника Ђуре Лончаревића, политичког комесара, и 17. и 28. дивизија главног штаба НОВ и ПО Србије.

Одмах после тога Врховни штаб је 12. децембра ургирао код Штаба Јужне оперативне групе дивизија да убрза покрет својих јединица према Дрини и спречи пребацивање непријатељских јединица на сремски фронт.

У вези с тим наређењем Врховног штаба, прве јединице Јужне оперативне групе дивизија (17. дивизија) отпочеле су пребацивање преко Дрине 15. децембра 1944.

До 18. децембра Јужна оперативна група дивизија имала је на левој обали Дрине пребачене две комплетне дивизије (17. и 28), док је одмах након пребацивања 17. дивизије (командант генерал-мајор Глигорије Мандић Глига, политички комесар потпуковник Миленко Стојаковић), 18. децембра отпочело

Политички комесар Јужне оперативне групе дивизија пуковник Блажо Ломпар (из ратне штампе)

прелажење преко Дрине и јединица 45. дивизије (командант потпуковник Раде Зорић, политички комесар потпуковник Саво Вукчевић), а до 29. децембра 1944, као последње су се пребацила 23. и 25. дивизија. До краја месеца свих пет дивизија Јужне оперативне групе налазиле су се на левој обали Дрине.

Дивизије ове групе су отпочињале борбе против немачких колона 7. СС дивизије „Принц Еуген" које су надирале од Зворника, онако како су завршавале с пребацивањем на леву обалу Дрине. Нарочито тешке борбе су водиле 17. и 45. дивизија.

У врло тешким борбама које су настале одмах по пребацивању преко реке првих јединица Јужне оперативне групе дивизија с немачким 7. СС „Принц Еуген" и 11. ваздухопловном пољском дивизијом, 17. и 45. дивизија НОВЈ су претрпеле тешке губитке. Само 17. дивизија је имала 215 погинулих, 720 рањених, 17 контузованих и 143 нееталих бораца. Међу погинулима се налазио и мајор Владо Карановић, командант 15. мајевичке бригаде.

Дејствујући у децембру на своме операцијском простору јединице Јужне оперативне групе дивизија НОВЈ, и поред високих губитака, нису успеле да спрече извлачење немачке 11. ваздухопловне пољске и 7. СС дивизије „Принц Еуген" према сремском и дравском фронту, што ће бити одлучујуће за даља дејства између Драве, Дунава и Саве у јануару 1945.

Бранка Стефановић-Меденица, курир и љубимац бораца Јужне оперативне групе дивизије. Чеда, који је као десетогодишњи дечак ступио у НОВЈ октобра 1944. у Нишу, и Мира Војводић-Павичевић на обали Дрине, децембра 1944 (фототека „Народне армије")

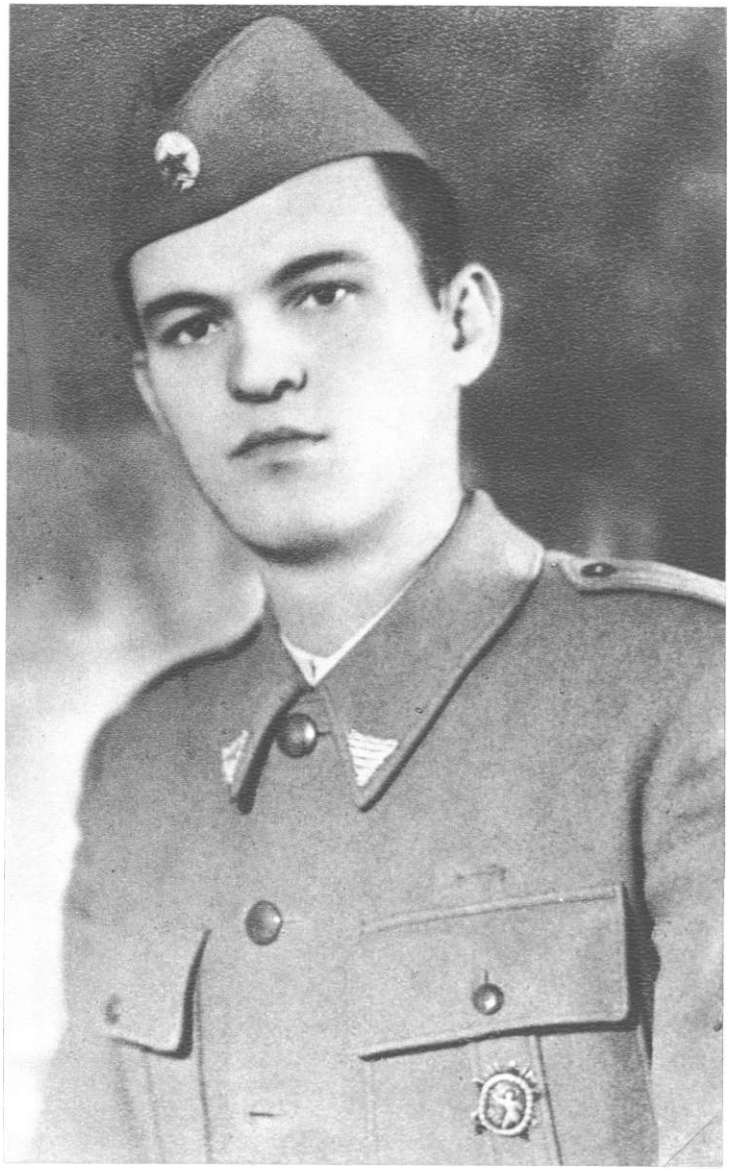

Обавештајни официр 2. крајишке бригаде 17. ударне дивизије капетан Душан Узелац (из албума породице Узелац)

Борећи се у долини Дрине јединице Јужне оперативне групе дивизија имале су од 15. до 31. децембра 567 погинулих, 1.570 рањених, 17 контузованих и 343 нестала борца, док је непријатељу, према сопственој процени, избачено из строја око 5.000 војника.

Док су 17. и 45. дивизија водиле жестоке борбе, примајући на себе главни терет борби, 28. дивизија дејствовала је западно од комуникације Јања — Бијељина. Она је у другој половини децембра повремено имала оштре борбе с немачким јединицама које су продирале од Зворника према Бијељини. У тим борбама тешке губитке је претрпела 21. бригада: за месец дана дејстава на Дрини, од 28. новембра до 28. децембра 1944, имала је 71 погинулог, 155 рањених и 53 нестала борца. Међу погинулима налазили су се и политички комесар бригаде мајор Бранко Купрешанин (погинуо 20. децембра), политички комесари чета Сулејман Мусић и Ђуро Ковијанић и командир чете Никола Буздун, док је рањено више других водних, четних и батаљонских руководилаца.